

Ірина КОСАР

ВНЕСОК ВОЛОДИМИРА ОХРИМОВИЧА У РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛ-ДЕМОКРАТІЇ В ГАЛИЧИНІ ПЕРШОЇ ЧВЕРТІ ХХ СТОЛІТТЯ

Актуальним завданням сучасної української історичної науки є вивчення суспільно-політичних процесів крізь призму життя та діяльності безпосередніх їх творців – видатних особистостей української історії, чий імена в умовах панування однопартійної тоталітарної системи перебували поза межами наукових досліджень. До них слід віднести й Володимира Охримовича (1870–1931) – відомого громадсько-політичного діяча, адвоката, журналіста, ученого. Визначальним етапом його біографії була партійно-політична діяльність як організатора, ідеолога та одного з лідерів провідної політичної сили Галичини – української націонал-демократії, яку уособлювала у досліджуваній період Українська національно-демократична партія, перейменована у 1919 р. на Українську народно-трудову партію.

Суспільно-політична діяльність В.Охримовича до сьогоднішнього дня залишається малодослідженою в українській історіографії, хоча він, без сумніву, належить до найвизначніших українських діячів кінця ХІХ – першої третини ХХ століття. Окремі епізоди та факти з діяльності В.Охримовича як націонал-демократа відображено у працях його соратника по партії К.Левицького¹ та інших сучасників². Першими спробами оцінки його життя та громадсько-політичної діяльності можна вважати некрологи, написані безпосередньо після смерті діяча³. Класово-партійною ідеологічною спрямованістю характеризується робота радянської дослідниці В.Маланчук, яка негативно оцінює національно-демократичні переконання В.Охримовича, трактуючи їх як буржуазно-націоналістичні⁴. Місце та роль діяча у розвитку українського національно-демократичного руху частково розкрито у працях окремих діаспорних⁵ та сучасних українських істориків⁶. Проте зазначена проблема не була предметом спеціальних системних досліджень, а висвітлювалася епізодично. Тому завданням даної статті стала спроба дослідження внеску В.Охримовича у становлення та розвиток української націонал-демократії.

Початок політичної діяльності В.Охримовича припав на кінець ХІХ – початок ХХ століття – період, коли керівництво українським суспільно-політичним життям в Галичині з рук греко-католицького духовенства перебрали представники світської інтелігенції, передовсім адвокати. Така зміна у соціальній структурі національного руху дала підстави історикю І.Витановичу назвати цей період “ерою адвокатів”, до співтворців якої він відносить і адвоката за професією В.Охримовича⁷.

Сам В.Охримович зізнався, що “політики не любив і не мав до неї охоти, але все ж таки з обов’язку совісти та почуття собачої повинності для моєї нації від ранньої молодости займався політикою...”⁸. Захопившись у студентські

роки марксистом і ставши одним із засновників Русько-української радикальної партії, він, починаючи з середини 1890-х років, поступово почав відходити від марксистської групи радикалів⁹. Великий вплив на його світоглядну еволюцію мали роботи І.Франка, М.Драгоманова та світових філософів з критикою марксисту¹⁰.

Ідейна еволюція В.Охримовича збіглася з консолідаційними заходами двох близьких за поглядами політичних сил української орієнтації: націонал-радикалів, які все більше відмовлялися від соціалістичної ідеології на користь національної ідеї та народовців-опозиціонерів, об'єднаних у товаристві “Народна рада”, що, відмовившись від невдалої політики “новоєрівських” компромісів з австрійським урядом, перейшли на більш радикальні та демократичні позиції. Критично проаналізувавши суспільно-політичну ситуацію, розуміючи слабкість кожного з цих двох політичних угруповань, В.Охримович разом з одностумцями прийшов до переконання про необхідність концентрації національних сил. Саме він разом з Є.Левицьким, М.Грушевським, І.Франком виступив ініціатором створення нової впливової політичної партії національно-демократичних сил шляхом приєднання націонал-радикалів до народовців на правах лівиці. За словами видатного націонал-демократичного діяча К.Левицького, мету Національно-демократичної партії В.Охримович вбачав у об'єднанні молодого покоління зі старшим, а також цілого українського громадянства під прапором всеукраїнської ідеї¹¹.

Для підготовки політичної платформи нової партії В.Охримович, Є.Левицький та І.Труш розпочали з середини червня 1899 р. видавництво спеціального теоретичного пресового органу – часопису “Будучність”. Його редакція під керівництвом В.Охримовича стала головним осередком вироблення ідейних та організаційних засад партії. За безпосередню участь редактора було складено проекти основних партійних документів – “Народної програми”, “Народної організації” та “Народної тактики”. У двосторонніх переговорах з народовцями група видавців “Будучності” разом з М.Грушевським та І.Франком виступала під назвою “Комітет львівських русинів”¹².

26 грудня 1899 р. на загальних зборах Народної ради, Комітету львівських русинів та авторитетних діячів із повітів Галичини було проголошено створення Національно-демократичної партії (НДП), що з 1914 р. перейменована на Українську національно-демократичну партію (УНДП). На установчому з'їзді за активною участю В.Охримовича обговорено і прийнято програму, статут та документ, що узгоджував тактику дій новоствореної партії¹³.

У програмі НДП, авторами якої були головним чином В.Охримович і І.Франко¹⁴, проголошувалося, що “остаточною метою наших народних змагань є дійти до того, щоб увесь українсько-руський народ здобув собі культурну, економічну і політичну незалежність та з'єднався з часом в одноцільний національний організм”¹⁵. Однак національно-політичний ідеал розглядався засновниками партії як віддалена перспектива, для реалізації якої немає відповідних передумов, тому найближчою тактичною метою вони висували досягнення української національної автономії в межах Австро-Угорської імперії. Укладачі програми сформулювали демократичні принципи українського національно-демократичного руху, центральними з яких були необхідність проведення реформи виборчої системи та забезпечення основних конституційних свобод¹⁶. Ідеологія партії ґрунтувалася на поміркованих, ліберально-центристських засадах.

Проект першого статуту НДП – документа, який регламентував її організаційну структуру, був розроблений В.Охримовичем. Після обговорення та редагування на установчому з'їзді він був прийнятий під назвою “Народна організація”. Згідно зі статутними положеннями запроваджувалася чітка вертикаль партійної побудови – народний з'їзд як вища законодавча влада, Народний комітет як верховний виконавчий орган, підпорядковані їм повітові та громадські з'їзди й організації. З метою підвищення ефективності партійної роботи Народний комітет створювався двох видів: “Тісніший” (власне Народний комітет) і “Ширший”¹⁷.

На першому з'їзді НДП В.Охримовича було обрано до складу Тіснішого народного комітету, який очолив Ю.Романчук. Його однопартієць К.Левицький свідчить, що на цьому становищі “проявляв він живу діяльність та належав до тих передових діячів, що вірили у свою національно-політичну ідеологію і з тою вірою радо ставали до праці”¹⁸. Редакція газети “Новий час”, часопису націонал-демократів, зазначала, що у партії він поряд з Є.Левицьким “має завжди рішачий голос, коли на чергу дня виходять справи програмові і тактичні. До його голосу прислуховуються з великою увагою не тільки партійні одностудці, а й противники. Бо всі шанують його за глибоке знання, аналітичний розум і залізну логіку в аргументації”¹⁹. На сильний інтелект В.Охримовича як опору НДП вказує і Б.Магміт, автор праці “Сучасні українські політики”²⁰.

У 1902 р. НДП розпочала широкомасштабну діяльність стосовно охоплення організаційною сіткою всього галицького краю. У зверненні до прибічників партії у повітах від 1 листопада 1902 р. Народний комітет дав розпорядження негайного створення повітових організацій, обрання їх організаторів і організаторів-помічників з тією метою, “щоби ми справді мали за собою цілий край і могли говорити іменем краю”²¹. Де відчувався брак таких людей, Народний комітет для ефективної організації повітових осередків вислав своїх представників. Така ситуація склалася, зокрема, в Заліщицькому повіті, суспільно-політичний діяч якого, священник І.Велигорський у листі до Народного комітету з проханням вирішити питання організаторів писав: “Нам конче треба тут адвоката русина – поводження мав би світле”²². У зв'язку з цим В.Охримович восени 1902 р. переселився в Заліщики і відкрив тут адвокатську канцелярію. Напередодні, повідомляючи адвоката про схвальний відгук у повіті на таке рішення, І.Велигорський аргументував: “Не маєм коло кого згуртуватись, не маємо огнища в місті”²³.

16 грудня 1902 р. на довірчих (закритих) зборах у Заліщиках В.Охримовича було вибрано керівником Заліщицького повітового організаційного осередку НДП²⁴. Як репрезентант політики націонал-демократів він розгорнув тут широку організаційну роботу в масах. В.Охримович був активним організатором повітових народних віч, на яких разом з організаторами-помічниками піднімав актуальні проблеми політичного, економічного й освітнього життя краю²⁵. На довірчих зборах у Садках 1 червня 1903 р. він пояснював: “Віча мають двояку ціль – поговорити і показати, що ми ще живемо – не пропали”, тобто заявити про себе як громадську силу²⁶.

Крім того, заліщицький організатор займався розбудовою інфраструктури громадського життя – організацією мережі культурно-освітніх і господарських організацій, оскільки НДП поставила перед собою мету – “обхопити всі наші національні інтереси: економічні, культурні і політичні”²⁷. Орган націонал-

демократії газета “Діло”, відзначаючи його великий організаторський хист, писала, що “Заліщищина стала небавком одним з найкраще зорганізованих повітів”²⁸.

Наприкінці 1905 р. НДП розгорнула агітацію за виборчу реформу, сподіваючись, що ліквідація старої куріальної системи забезпечить перевагу українського представництва в австрійському парламенті і уможливить досягнення політичної мети легальним конституційним шляхом²⁹. Після внесення проекту виборчої реформи урядом барона П.Гауча 22 лютого 1907 р., за закликом Народного комітету³⁰ В.Охримович організував окружне віче у Заліщиках, в якому взяли участь 3 тисячі селян, духовенства та інтелігенції. Президія віча вислала петицію до прем’єр-міністра П.Гауча з підтримкою декларованого у проекті загального, безпосереднього і рівного виборчого права, але водночас з протестом проти сприяння полякам провести вибори на свою користь³¹. Протягом передвиборчого періоду 1906–1907 рр. В.Охримович провів у Заліщицькому повіті багато віч і зборів, завдяки чому став у цілм повіті “загальнознаним і популярним”³².

На перших виборах до австрійського парламенту на основі загально-виборчого права в травні 1907 р. В.Охримовича було обрано депутатом від націонал-демократів у виборчому окрузі Борщів – Мельниця – Товсте – Заліщики – Городенка – Снятин, при чому він набрав найбільшу кількість голосів зі всіх послів до парламенту³³. Разом з іншими українськими депутатами він ввійшов до створеного “Русько-українського клубу”, фракції, яка об’єднувала 30 депутатів, в тому числі 22 націонал-демократи. Уже на другому засіданні палати послів 20 червня 1907 р. члени клубу склали заяву, в якій висловилися за національно-територіальну автономію українських земель в Австро-Угорській державі, а також проти незаконних виборчих махінацій, які призвели до зменшення представництва українського народу³⁴.

Під час виборчої кампанії до Галицького сейму 1908 р. В.Охримович був затверджений Народним комітетом НДП кандидатом від Заліщицького повіту. Однак на виборах 25 лютого 1908 р. внаслідок фальшування результатів голосування виборчою комісією та інших численних шахрайств, підготовлених староством за сприянням намісника А.Потоцького, послом вийшов маршалок Заліщицького повіту, “презес” польської Ради Народової Тадеуш Ценський. Численні протести громад, які підтримували кандидатуру В.Охримовича, староством не були взяті до уваги³⁵. Через 20 років після виборів В.Охримович опублікував у “Ділі” статтю, в якій вказував на причетність до підготовленої перемоги польського кандидата членів Народного комітету Є.Олесницького і В.Бачинського внаслідок надмірної довіри А.Потоцькому. Зрада однопартійців (до речі, В.Охримович був тоді заступником голови Народного комітету) була головною причиною того, що він 5 квітня 1908 р. зрікся депутатського мандату в парламенті³⁶.

Будучи заступником голови Народного комітету НДП, В.Охримович тривалий час відповідав за організаційні справи і мав великий вплив на політику партії³⁷. В умовах консолідації всіх антиукраїнських сил з метою протидії українському політичному руху, першочерговим завданням для керівництва НДП стала мобілізація власних організаційних зусиль. Боротьба з польськими політичними силами, москвофільською пропагандою, проведення сеймової виборчої реформи, відкриття Українського університету, українізація шкільництва, відстоювання прав

української мови в діловодстві – ось проблеми, які стояли на порядку денному нарад Народного комітету і на які він вказував у зверненні до повітових організаторів, закликаючи їх до організації широкої вічевої акції³⁸.

В.Охримович був одним із тих, хто підготував відновлення української державності на західноукраїнських землях у 1918 р., а згодом брав активну участь у її практичному становленні. Коли в кінці літа – на початку осені 1918 р. в Австро-Угорщині все виразніше проступали ознаки загального розпаду, Народний комітет УНДП, виявивши політичну зрілість і розуміння національно-державних інтересів, став ініціатором “самочинного перебрання влади в краю”. Для підготовки державного перевороту в першій половині вересня була створена окрема комісія, до якої належав і В.Охримович. Ця комісія увійшла в зв’язок та весь час близько співпрацювала з самочинно створеним гуртком старшин-українців – Військовим комітетом, що взяв безпосередньо на себе підготовку збройної акції в краю³⁹. В.Охримович згадує, що протягом 10–31 жовтня брав участь у щонайменше шести нарадах Військового комітету, які проходили у суворій таємниці⁴⁰.

Одночасно В.Охримович був учасником дискусій Народного комітету, які точилися навколо рішення Української парламентарної репрезентації створити Українську Національну Раду – конституанту, яка б реалізувала право національно-державного самовизначення українського народу⁴¹. Він як представник УНДП був запрошений на Установчі збори Української Національної Ради, що відбулися 18 жовтня 1918 р. Після довгих дискусій збори прийняли рішення про створення Української держави на західноукраїнських землях Австро-Угорщини, залишивши відкритим питання об’єднання з Наддніпрянською Україною⁴².

Після першолистопадового зриву, здійсненого Військовим комітетом, і переходу влади до Української Національної Ради провідні діячі УНДП увійшли до державного апарату новоствореної Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР). В.Охримович працював як делегат націонал-демократів у складі Української Національної Ради, яка взяла на себе функцію законодавчої влади. Зокрема, на її засіданні 9 листопада на його пропозицію було затверджено герб західноукраїнської держави – “золотого лева на синьому фоні”⁴³. Після зайняття поляками Львова 22 листопада внаслідок поразки у збройних сутичках і відступу українських військ В.Охримович незабаром був арештований разом з іншими представниками Української Національної Ради, що залишилися в місті після її евакуації для захисту українського населення⁴⁴.

Із збройним поваленням влади ЗУНР та утвердженням польського окупаційного режиму перед націонал-демократами постало завдання виробити нову державотворчу концепцію, яка б, враховуючи історичні реалії, вказала шляхи і методи боротьби за відродження Української держави. На противагу позиції абсолютної негатиї польської адміністрації, яку зайняв офіційний провід партії націонал-демократів, перейменованої ще у березні 1919 р. на Українську народно-трудова партію (УНТП), чимала група її діячів, починаючи з середини 1920 р., схилилася до думки про можливість створення національно-територіальної автономії українських земель у складі Польщі, поліпшення соціально-економічного і національно-культурного становища українського народу шляхом нормалізації польсько-українських відносин. Такі настрої прослідковуються і в поглядах В.Охримовича, який вважав,

що “політика цілковитої й безоглядної негачії (відносно польської влади – Авт.), абстиненції й пасивності була би дуже шкідлива для нашого народу”⁷⁴⁵.

Тенденції щодо польсько-українського порозуміння були породжені невдачами і прорахунками західноукраїнської дипломатії на міжнародній арені, а також погіршенням соціально-економічного та політичного становища західноукраїнського населення в умовах польської окупації⁴⁶. Вказуючи на ці чинники, В.Охримович констатував, що вони “не дають змоги працювати та розвиватись ні культурно, ні економічно”⁷⁴⁷.

Польська сторона намагалася всіляко підігрівати помірковані щодо Польщі позиції в проводі впливової української партії, сподіваючись використати це для усунення галицької проблеми з міжнародних форумів. Відомо, що на початку листопада 1921 р. представник польських політичних кіл Т.Мадайський вдався до спроби переговорів з рядом діячів УНТП, серед них і В.Охримовичем, намагаючись схилити його до лояльності щодо Польщі, але сам В.Охримович на засіданні президії Української Національної Ради заявив, що не давав йому з цього приводу жодних обіцянок⁴⁸.

У відповідь на посилення нормалізаційно-автономістських настроїв в УНТП, що чітко проявилось на засіданнях Народного комітету у листопаді 1921 р., екзильний уряд у Відні, сформований в основному з представників закордонної групи УНТП, надіслав до краю листи зі звинуваченням В.Охримовича та інших відомих діячів партії в угодовстві. Голова уряду Є.Петрушевич вимагав від крайового політичного проводу припинення будь-яких контактів з поляками, запевняв у швидкому та успішному розв’язанні проблеми державності Галичини⁴⁹. Критикуючи такий авторитаризм з боку уряду, В.Охримович зауважив: “Дуже легко кидається у нас тяжкі підозріння на різних людей навіть дуже заслужених... Брак у нас шановання чужої відмінної думки”⁵⁰.

Різкий протест з боку уряду викликала пропозиція голови Народного комітету Володимира Бачинського та його найближчого оточення в УНТП взяти участь у виборах до польського сейму і сенату, призначених на листопад 1922 р. На їх думку, це зміцнило б позиції української сторони в переговорах з поляками щодо автономії. Не заперечуючи важливих аргументів на користь бойкоту виборів, В.Охримович обґрунтовував необхідність участі у виборах тим, що “вибрані нами послі не вступили б до Варшавського сойму, а утворили б українську конституанту”⁵¹. Однак у другій половині серпня Народний комітет ще не виробив єдиної думки щодо цього питання і не прийняв остаточного рішення. У зв’язку з цим за ініціативою заступника голови Народного комітету В.Охримовича 26 серпня у Львові скликано з’їзд УНТП, делегати якого прийняли резолюцію про бойкот виборів⁵².

Анексія Східної Галичини Польщею, санкціонована ухвалою Ради послів Антанти 14 березня 1923 р., спонукала провід УНТП до випрацювання нової державно-політичної платформи, яка була б пристосована до зміненої політичної ситуації. Подальшу політичну лінію партії остаточно визначив з’їзд, який відбувся 21 травня 1923 р. у Львові за участю близько 600 учасників. Із ключовою доповіддю “Сучасне політичне положення й наша тактика” на з’їзді виступив В.Охримович. Він заявив, що головною метою українського народу є побудова незалежної соборної Української держави. Однак беручи до уваги рішення Ради послів Антанти як доконаний факт, В.Охримович закликав до ґрунтовної зміни дотеперішньої

політичної тактики як засобу реалізації поставленої мети. Зокрема, він пропонував відмовитися від попереднього “беззастережного оптимізму”, від розрахунку на чужу допомогу, дотримання тактики пасивної опозиції. Враховуючи об’єктивні обставини, В.Охримович визначив найближчу політичну мету: “Мусимо домогтися повної територіальної одноцілої автономії для всіх українських земель під Польщею... це гасло буде гаслом найдалшого етапу до повного з’єднання з цілістю українських земель у власній державі”⁵³. Таким чином, автономістська концепція В.Охримовича не означала відмови від національно-державницької ідеології. Доповідач застеріг від будь-якого ототожнення ідеї автономії з угодовством і заявив, що з боку Народного комітету УНТП “не було ані одної угодової спроби”⁵⁴. Більшість делегатів підтримали політичну лінію В.Охримовича і були прийняті відповідні резолюції. 26 травня 1923 р. на засіданні Тіснішого народного комітету його було обрано головою УНТП⁵⁵.

Прийнята з’їздом автономістська резолюція означала відмежування від дотеперішньої політичної програми, репрезентованої еміграційним урядом і закордонною групою УНТП, і тому наштовхнулася на різкий опір. Через газету “Український прапор” Народний комітет на чолі з В.Охримовичем був звинувачений у зраді національних інтересів, угодовстві, зриві єдиного національного фронту, намаганні ліквідувати державний закордонний центр і підриві авторитету президента⁵⁶.

За умов наростання політичного протиборства В.Охримович упродовж всього періоду керівництва партією з метою забезпечення сприятливих умов для її діяльності проводив політику стримування деконсолідаційних процесів у національно-державницькому таборі, прагнув до збереження єдності в краєвому партійному центрі. З цією метою Народний комітет УНТП 9 червня 1923 р. виступив із заявою, в якій стверджував, що прийняті на з’їзді 21 травня резолюції не дають підстави робити висновок, “немов би то Народний З’їзд, або Народний Комітет признали без застережень польську державність, або відступили від державности західноукраїнських земель за територіальну автономію під Польщею”⁵⁷.

Однак заява Народного комітету не зняла політичної напруги. Закордонна група УНТП на своїй конференції у Відні прийняла резолюції, у яких закликала членів партії стати на попередню платформу повної державної незалежності всіх українських земель. У відповідь голова партії вдався до рішучих заходів і на засіданні Народного комітету 16 червня 1923 р. висунув на обговорення питання щодо подальшої політичної лінії партії: некритично підкорятися наказам Є.Петрушевича чи “поступати так, як се вважаємо корисним для загальної справи? Коли маємо поступати по своїй волі, то що в такім разі маємо робити з Є.Петрушевичем і його урядом?”⁵⁸. У результаті дискусій Народний комітет прийняв вимоги, адресовані закордонному урядові, які вказували на те, що “галицький уряд повинен розв’язатися”, а замість нього потрібно створити “за границею всеукраїнський політичний центр”. Закордонна група УНТП за порушення партійної дисципліни і перевищення компетенції оголошувалася такою, що припиняє діяльність, “як шкідливу для партії”⁵⁹.

Несучи відповідальність за ідейні засади партії, В.Охримович виступив на захист автономістської платформи у статті “За автономію”. Автор укотре доводив, що висування меншої вимоги не є зреченням від найвищого національного ідеалу.

Відповідаючи на обвинувачення опонентів в угодовстві, голова партії наголошував, що “національно-територіальна автономія – се не угодове, але боеве гасло, боевий постулат, бо лише боротьбою можемо його здобути”. Необхідність гасла національно-територіальної автономії він обґрунтовував тим, що воно є “максимальним легальним постулатом”, потрібним для організації легальної діяльності партії. В.Охримович визнавав, що “сей клич і сей постулат не є популярний, та коли він для нашої справи необхідно потрібний, то ми не можемо його зрікатися, лише мусимо його зробити популярним, хоч би через се ми самі мусили стати менше популярними”⁶⁰.

Внутріпартійна криза поглибилась формуванням в УНТП різних ідейно-політичних груп. Одна з них офіційно заявила про себе на засіданні Ширшого народного комітету 2 листопада 1923 р. Опозиція на чолі з П.Євином оголосила про створення “незалежної групи трудової партії”, яка ставила за мету відміну автономістської резолюції⁶¹. Під тиском внутріпартійної опозиції, знеохочений постійним протистоянням, В.Охримович разом з усією президією Народного комітету на засіданні 8 грудня 1923 р. змушений був добровільно скласти свої повноваження.

Аргументуючи свою відставку черговою спробою запобігти поглибленню партійного розколу, він всупереч амбіціям політичного діяча, заявив: “Уступає тому, щоби не стрінутись колись із закидом, що – мовляв, коли б в той час прийшло було його уступлення, то положення могло бути врятоване”. У виступі на засіданні Народного комітету В.Охримович наголосив, що він залишається й надалі прихильником концепції “повної й одноцільної національно-територіальної автономії всіх українських земель по цім боці риської лінії”, оскільки “не є це ані капітуляція перед поляками, ані відступство від наших державних змагань, ані відсування тих змагань в сферу недосяжного ідеалу, тільки тверезий рахунок з нинішніми політичними умовами”⁶². На вимогу новообраного керівництва партії, репрезентованого, в основному, “незалежною групою” колишній голова і члени попередньої президії погодились не брати участі у подальших засіданнях Народного комітету і не створювати опозиції новому партійному проводу⁶³.

Відділившись від керівництва УНТП, яке скасувало автономістську ухвалу і висунуло на перший план питання державної незалежності, В.Охримович разом з однодумцями об’єднався навколо газети “Діло”. Між поглядами діячів так званої групи “Діла” УНТП і офіційною партійною політикою часто проявлялися розходження⁶⁴. Однак коли в умовах тотального наступу польських властей в усіх сферах суспільного життя краю нагальною вимогою часу ставало об’єднання національно-демократичних сил, В.Охримович взяв активну участь у консолідаційних процесах. Він належав до створеної на початку 1925 р. консолідаційної комісії, яка узгодивши політичні програми різних груп і партій національно-демократичного табору підготувала платформу для їх злиття 11 липня 1925 р. в нову політичну партію – Українське національно-демократичне об’єднання (УНДО), яке організаційно стало спадкоємцем УНТП⁶⁵. Адекватна політичним реаліям платформа об’єднання ґрунтувалася на засадах пріоритету соборної незалежної Української держави і різкої опозиції до польської окупаційної адміністрації, оскільки безкомпромісність польської влади та послідовна дискримінаційна політика стосовно українського народу позбавляла перспектив автономістську ідею. Створення УНДО розв’язало

проблему консолідації національно-демократичних сил, яка була пріоритетною у політичній діяльності В.Охримовича останніх років.

Отже, В.Охримович був одним із провідних діячів української націонал-демократії – найвпливовішої політичної сили Галичини. Він відіграв першорядну роль у створенні, виробленні ідейно-організаційних засад УНДП та розвитку різноманітних напрямів і форм її діяльності. Очоливши УНТП у складний період внутріпартійної ідейної кризи, В.Охримович взяв на себе відповідальність за обґрунтування і відстоювання партійної платформи, яку вважав найбільш відповідною суспільно-політичним реаліям, але не популярну в українському політикумі, хоча усвідомлював, що це позначиться на його авторитеті. Така позиція є доказом того, що він був одним із тих небагатьох політиків, які національні інтереси завжди ставили вище за особисті.

- ¹ *Левицький К.* Д-р Володимир Охримович // Левицький К. Українські політики Галичини. – Тернопіль, 1996. – С. 77–79; *Його ж.* Історія визвольних змагань галицьких українців з часу світової війни 1914–1918. – Львів, 1928; *Його ж.* Великий зрив (до історії української державности від березня до листопада 1918 р. на підставі споминів та документів). – Львів, 1931.
- ² *Лозинський М.* З новим роком 1924. Теперішній стан будови Української держави і задачі західноукраїнських земель. – Женева, 1924; *Паліїв Д.* Листопадова революція. З моїх споминів // *Новий час.* – 1928. – чч. 134–155.
- ³ Д-р Володимир Охримович (Посмертна згадка) // *Діло.* – 1931. – 8 листопада; Др. Володимир Охримович (Посмертна згадка) // *Новий час.* – 1931. – 11 листопада.
- ⁴ *Маланчук В.* Етнографічна діяльність В.Ю.Охримовича. – Київ, 1972.
- ⁵ *Волинцев С.* Д-р Володимир Охримович // Волинцев С. Передвісники та творці листопадового зриву. Західноукраїнські громадські і політичні діячі. – Вінніпег, Канада, 1965. – С. 99–102.
- ⁶ *Кузутяк М.* Історія української націонал-демократії (1918–1929). – Київ–Івано-Франківськ, 2002. – Т. 1; *Расевич В.* Українська національно-демократична партія (1899–1918 рр.): Автореферат дис. ... канд. істор. наук. – Львів, 1996; *Соляр І.* Українське національно-демократичне об'єднання: перший період діяльності (1925–1928). – Львів, 1995; *Красівський О.* Галичина у першій чверті ХХ століття: Проблеми польсько-українських стосунків. – Львів, 2000 та ін.
- ⁷ *Витанович І.* Історія українського кооперативного руху. – Нью-Йорк, 1964. – С. 134–135.
- ⁸ *Охримович В.* Моя виборча пригода зперед 20 літ // *Діло.* – 1928. – 14 січня.
- ⁹ Львівська наукова бібліотека ім. В.Стефаника НАН України, відділ рукописів. – Ф. 167. – Оп. 2. – Спр. 2412. – Арк. 28–30; *Ганкевич М.* З перед двадцяти літ (початки української соціал-демократії в Галичині) // *Календар “Впереду”.* – 1920. – С. 75–76.
- ¹⁰ *Охримович В.* Чому я навернувся до християнської католицької віри або як я віднайшов Бога і душу, Христа і церкву. Прилюдна сповідь. – Львів, 1921. – С. 9.
- ¹¹ *Левицький К.* Д-р Володимир Охримович... – С. 77.
- ¹² *Расевич В.* Вказ. праця. – С. 14–15.
- ¹³ Історія українських політичних партій. Кінець ХІХ – 1917 р. Хрестоматія. – Ч. 1. – Київ, 2003. – С. 29–30.
- ¹⁴ *Франко І.* До редакції газети “Діло” // Франко І. Зібрання творів у п'ятдесяти томах / ред. Погребенник Ф. – Київ, 1986. – Т. 49. Листи (1886–1894). – С. 256.
- ¹⁵ Історія українських політичних партій... – С. 32.
- ¹⁶ Там само.
- ¹⁷ Там само. – С. 35–37; Центральний державний історичний архів (далі – ЦДІА) України у Львові. – Ф. 372. – Оп.1. – Спр. 13. – Арк. 2–3.
- ¹⁸ *Левицький К.* Д-р Володимир Охримович... – С. 77–78.
- ¹⁹ Др. Володимир Охримович (Посмертна згадка) // *Новий час.* – 1931. – 11 листопада.

- ²⁰ *Магмій Б.* Сучасні українські політики. – Київ–Львів, 1917. – С. 14.
- ²¹ ЦДІА України у Львові. – Ф. 372. – Оп. 1. – Спр. 18. – Арк. 3–4.
- ²² Там само. – Арк. 2.
- ²³ Там само. – Спр. 34. – Арк. 9–10.
- ²⁴ Там само. – Спр. 17. – Арк. 1.
- ²⁵ Там само. – Спр. 34. – Арк. 16–17.
- ²⁶ Там само. – Спр. 12. – Арк. 8–9.
- ²⁷ Там само. – Спр. 18. – Арк. 6.
- ²⁸ Д-р Володимир Охримович (Посмертна згадка) // Діло. – 1931. – 8 листопада.
- ²⁹ ЦДІА України у Львові. – Ф. 372. – Оп. 1. – Спр. 14. – Арк. 13.
- ³⁰ Там само. – Арк. 15.
- ³¹ Там само. – Спр. 18. – Арк. 130.
- ³² *Охримович В.* Моя виборча пригода зперед 20 літ // Діло. – 1928. – 14 січня.
- ³³ Там само.
- ³⁴ *Сухий О.* Галичина між Сходом і Заходом. Нариси історії XIX – початку XX ст. – Львів, 1999. – С. 129–130.
- ³⁵ ЦДІА України у Львові. – Ф. 372. – Оп. 1. – Спр. 12. – Арк. 21–23.
- ³⁶ *Охримович В.* Моя виборча пригода зперед 20 літ // Діло. – 1928. – 14 січня.
- ³⁷ ЦДІА України у Львові. – Ф. 372. – Оп. 1. – Спр. 18. – Арк. 34.
- ³⁸ Там само. – Спр. 15. – Арк. 1–3, 13; Спр. 16. – Арк. 15–19, 37, 39, 41; Спр. 18. – Арк. 23, 37.
- ³⁹ *Панейко В.* Перед першим листопада. Шматок спогадів // Діло. – 1928. – 1 листопада; *Ринецький С.* Листопад 1918 р. – Нью-Йорк – Детройт, 1961. – С. 16.
- ⁴⁰ *Охримович В.* “Військовий комітет” (Причинок до історії листопадового перевороту на підставі особистих помічень і споминів) // Діло. – 1928. – 1 листопада.
- ⁴¹ *Левицький К.* Великий зрив (до історії української державности від березня до листопада 1918 р. на підставі споминів та документів). – С. 107.
- ⁴² *Ярославин С.* Визвольна боротьба на західноукраїнських землях у 1918–1923 рр. – Філадельфія, 1956. – С. 82–84.
- ⁴³ *Кугутяк М.* Історія української націонал-демократії (1918–1929). – Т. 1. – С. 95.
- ⁴⁴ Кривава книга / Упоряд. Радевич-Винницький Я. Передрук з видань 1919 та 1921 років. – Дрогобич, 1994. – С. 30.
- ⁴⁵ *Охримович В.* За автономію (Моя відповідь) // Діло. – 1923. – 1 липня.
- ⁴⁶ ЦДІА України у Львові. – Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 2605. – Арк. 1.
- ⁴⁷ *Охримович В.* Сучасне політичне положення й наша тактика // Діло. – 1924. – 24 травня.
- ⁴⁸ ЦДІА України у Львові. – Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 2605. – Арк. 1.
- ⁴⁹ *Кугутяк М.* Історія української націонал-демократії (1918–1929). – Т. 1. – С. 163.
- ⁵⁰ ЦДІА України у Львові. – Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 2605. – Арк. 7.
- ⁵¹ Там само. – Арк. 8.
- ⁵² *Красівський О.* Галичина у першій чверті XX ст.: Проблеми польсько-українських стосунків. – Львів, 2000. – С. 240.
- ⁵³ *Охримович В.* Сучасне політичне положення й наша тактика // Діло. – 1924. – 24 травня.
- ⁵⁴ Там само.
- ⁵⁵ Газета “Діло” про засідання Тіснішого Народного комітету у Львові // Кугутяк М. Українська націонал-демократія (1918–1939). – Т. 2. – Київ–Івано-Франківськ, 2002. – С. 325.
- ⁵⁶ *Кугутяк М.* Історія української націонал-демократії (1918–1929). – Т. 1. – С. 272.
- ⁵⁷ ЦДІА України у Львові. – Ф. 372. – Оп. 1. – Спр. 15. – Арк. 16.
- ⁵⁸ Там само. – Спр. 16. – Арк. 59.
- ⁵⁹ Там само. – Спр. 17. – Арк. 18–19.
- ⁶⁰ *Охримович В.* За автономію (Моя відповідь) // Діло. – 1923. – 1 липня.
- ⁶¹ Державний архів Івано-Франківської області. – Ф. 2. – Оп. 1. – Спр. 144. – Арк. 22.
- ⁶² Там само. – Арк. 44.
- ⁶³ Там само. – Арк. 46–47.
- ⁶⁴ *Кедрин І.* Життя – події – люди. Спомини і коментарі. – Нью-Йорк, 1976. – С. 112.
- ⁶⁵ *Соляр І.* Українське національно-демократичне об’єднання: перший період діяльності (1925–1928). – Львів, 1995. – С. 25–26.